

فصلنامه علمی «پژوهش انحرافات و مسائل اجتماعی»

شماره یازدهم، بهار ۱۴۰۳: ۵۹-۳۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۶

نوع مقاله: پژوهشی

پیامدهای ازدواج زود هنگام در زنان شهر اهواز

* شمسی پور عباسی

** جعفر کردزنگنه

*** منصور شریفی

چکیده

ازدواج زود هنگام در سطح جهانی با پیامدهای مختلف بهداشتی و اجتماعی برای دختران نوجوان همراه است. هدف پژوهش حاضر، مطالعه پیامدهای ازدواج زود هنگام در زنان شهرستان اهواز است. روش پژوهش، کیفی است و با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، داده‌ها با ۲۲ مصاحبه به اشباع رسید. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود. برای ارزیابی کیفیت نتایج، از معیارهای اعتماد‌پذیری «لینکن» و «گوبا» استفاده شد. در تحلیل اطلاعات از الگوی تحلیل توصیفی - تفسیری سه مرحله‌ای «اسمیت» استفاده شد. با توجه به نتایج به دست آمده از کدگذاری مصاحبه‌های انجام شده، پیامدهای ازدواج زود هنگام شامل ۶۳ مفهوم بود که در قالب سیزده مقوله فرعی و دو مقوله اصلی بروز آسیب‌ها و مشکلات مختلف برای زنان در زندگی زناشویی (نداشتن قدرت تصمیم‌گیری و حل مسائل زندگی، مداخله دیگران در زندگی به دلیل سن پایین دختر و پسر، فقدان شناخت و آگاهی از مسائل و مشکلات زندگی، نداشتن آمادگی لازم برای فرزندپروری، نداشتن شناخت نسبت به نحوه تعامل با همسر و اطرافیان، مشکلات روحی، مشکلات جسمی و تجربه ناخوشایند از رابطه جنسی به دلیل مشکلات روحی) و تحقق نیافتن خواسته‌ها و علایق فردی (ناتوانی در

* دانش‌آموخته دکتری، جمعیت‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران
meesh138692@gmail.com

** نویسنده مسئول: استادیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، ایران
j.zangeneh@pnu.ac.ir

*** دانشیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران
sharifim@ut.ac.ir

ایجاد شرایط مناسب برای فرزندان و قربانی شدن آنان، عدم امکان گذراندن دوران تحصیلی و داشتن شغل، تجربه زود هنگام زندگی مشترک و حسرت تجربه‌های ویژه سن، آسایش و فراغت خاطر نداشتن و بی‌توجهی به ظاهر و بدن خود) دسته‌بندی شد. همراهی و حمایت دولت و سازمان‌های مرتبط از قبیل وزارت آموزش و پرورش، بهزیستی، وزارت علوم و وزارت کشور برای مقابله با پدیده کودک‌همسری و بسترسازی مناسب برابری جنسیتی، ضروری است.

واژه‌های کلیدی: ازدواج زود هنگام، پیامدها، زنان، اهواز، روش کیفی.

مقدمه و بیان مسئله

در سه دهه اخیر، بسیاری از سازمان‌های ملی و بین‌المللی به حقوق کودکان توجه گسترده‌ای داشته‌اند (Tisdall & Cuevas-Parra, 2020). اینچنین^۱، ازدواج‌های زودهنگام را به «گردابی از محرومیت‌ها» در زمینه تحصیل، شغل، درآمد و مسکن تشبیه می‌کند (برناردز، ۱۳۸۸: ۲۴۰). یکی از موارد نقض حقوق کودکان، ازدواج زودهنگام است (ر.ک: Prakash et al, 2019). طبق اعلام سازمان صندوق کودکان سازمان ملل متحد^۲ (۲۰۲۲)، ازدواج زودهنگام کودکان به ازدواج رسمی یا غیر رسمی بین یک کودک زیر هجده سال و یک بزرگسال یا یک کودک دیگر اطلاق می‌شود. اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد، ازدواج کودکان را شاخصی از نابرابری جنسیتی ذکر کرده و خواستار پایان دادن به این عمل تا سال ۲۰۳۰ است. با وجود تشدید تلاش‌ها برای حذف آن، ازدواج کودکان در بسیاری از نقاط جهان ادامه دارد (ر.ک: Fan & Koski, 2022). ازدواج زودهنگام می‌تواند عواقب خطرناکی برای هر دو جنس داشته باشد، با این حال برای دختران مضرت‌تر است (ر.ک: Arthur et al, 2018).

تخمین زده می‌شود که دختران زیر هجده سال تقریباً پنج برابر بیشتر از پسران زیر هجده سال ازدواج می‌کنند و آمار دخترانی که پیش از سیزده‌سالگی ازدواج کرده‌اند، حدود ۲۵۰ میلیون نفر است. در ایران، حداقل سن قانونی ازدواج دختران، سیزده سال است؛ اما مردان می‌توانند با حکم قاضی با دختران زیر سیزده سال ازدواج کنند (ر.ک: Yoosefi Lebni et al, 2023). در مقررات فعلی حقوق ایران، ازدواج پیش از سن سیزده سال برای دختران و پانزده سال برای پسران، نیازمند رعایت شرایط اذن ولی، رعایت مصلحت و اجازه دادگاه دانسته شده است؛ لیکن ازدواج در هیچ سنی ممنوع اعلام نشده است. ریشه این عدم ممنوعیت را باید در نظرهای فقهای مبنی بر جواز نکاح صغیر توسط ولی یافت. در عین حال همچنان در مقررات نظام حقوقی ایران، تعارضاتی مابین سن بلوغ قانونی، سن قابلیت صحتی برای ازدواج و سن رشد دیده می‌شود (ر.ک: موسوی و دیگران، ۱۳۹۹).

بر اساس آمار اخیر، ازدواج‌های رسمی ثبت‌شده در مرکز آمار ایران در بهار ۱۴۰۰، تعداد ازدواج دختران ده تا چهارده ساله با حدود ۳۲ درصد رشد در قیاس با آمار مشابه

خود در سال ۱۳۹۹ به ۹۷۵۳ ازدواج رسیده است. مطابق با همین آمار، تعداد ۴۵ هزار و ۵۲۲ دختر پانزده تا نوزده ساله نیز در بهار سال ۱۴۰۰ ازدواج کرده‌اند (ر.ک: چنانی و دیگران، ۱۴۰۱). بر اساس گزارش صندوق کودکان سازمان ملل متحد (۲۰۲۰) نیز حدود ۱۷ درصد از ازدواج‌های انجام‌شده در ایران، مربوط به ازدواج دختران زیر هجده سال بوده است. ۵ درصد این آمار مربوط به ازدواج‌های زیر پانزده سال و ۱۲ درصد مربوط به ازدواج‌های پانزده تا هجده سال است. همچنین بر اساس آمار، در مناطق روستایی ایران، کودک‌همسری در سنین پانزده تا نوزده سال، از ۲۰/۸۷ به ۳۲/۲۷ درصد رسیده و روند رو به افزایشی داشته است (ر.ک: Azimi, 2020).

نگاهی به آمار رسمی ثبت احوال کشور نشان می‌دهد که برحسب پراکندگی ازدواج کودک-دختران در استان‌های ایران، استان خوزستان با ۲۱۵۰ مورد ازدواج ثبت‌شده کودکان ده تا چهارده سال، رتبه ۴ کشور را دارد. در رابطه با آمار کودکان دختر زیر پانزده سال در استان خوزستان، در سال ۱۳۹۸، تعداد ازدواج‌های زیر سیزده سال ۳۱۶ مورد، سه مورد ازدواج یازده سال، ۲۵ مورد ازدواج دوازده سال و ۲۸۸ مورد ازدواج سیزده سال ثبت شده است (ر.ک: شهریار و باقری، ۱۴۰۲). اما به نظر می‌رسد که ارقام واقعی ازدواج زودهنگام، بیشتر از ارقام رسمی باشد؛ زیرا بسیاری از موارد ازدواج زودهنگام در خانواده‌ها رخ می‌دهد و به طور رسمی ثبت نشده است (ر.ک: Hajihassani & Sim, 2019).

ازدواج زودهنگام دختران، یکی از مسائل بهداشت عمومی، خطری اجتماعی و تراژدی‌ای فردی مرتبط با مسائل سلامت روان، خطرهای زایمان و مشکلات آموزشی است (ر.ک: Sezgin & Punamäki, 2020; Wang & Qiao, 2020). آنچه در چند سال اخیر باعث شده به موضوع ازدواج در سنین پایین توجه شود، بحث‌های بهداشت و سلامت، به‌ویژه در ارتباط با بهداشت باروری و عوارض خطرناک باروری در سنین پایین برای دختران است (ر.ک: Mensch et al, 2014). ازدواج زودهنگام همچنین دختران را از حقوق اساسی‌شان محروم می‌کند و آنها را در معرض رفتارهای خطرناک مثل خشونت همسر، سوءاستفاده و بهره‌برداری قرار می‌دهد. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که ۲۹ درصد از دختران نوجوان متأهل، خشونت را از سوی همسرانشان تجربه کرده‌اند (ر.ک: جوادیان و دیگران، ۱۳۹۸). بالاترین میزان حاملگی‌ها ناخواسته، سقط، زایمان زودرس، وزن کم

نوزادان و مرگومیر جنینی در میان دختران نوجوان دیده می‌شود که همبستگی شدیدی با ازدواج زود هنگام دارد (ر.ک: Santhya & Jejeebhoy, 2015). ازدواج زود هنگام به ویژه در استان خوزستان و قوم عرب، پدیده‌ای رایج است. علاوه بر عوامل مشترک، موارد مؤثر دیگر بر سن پایین ازدواج عبارتند از: فقر اقتصادی، ترس از بی‌آبرویی، مقررات دینی و مذهبی، آداب و سنن، فرهنگ خانوادگی، قومی و محلی، نوع شغل و میزان تحصیلات (ر.ک: احمدی، ۱۴۰۰). عامل مهم دیگری که در سن ازدواج در این منطقه مؤثر است، نظام خانواده است. در میان قوم عرب هنوز نظام خانواده گسترده، شایع است. در این نوع نظام خانوادگی که مسئولیت تربیت فرزندان بین همه اعضای خانواده مشترک است، ازدواج در سنین پایین و درون طایفه‌ای پذیرفته شده است (ر.ک: نجفی اصل، ۱۴۰۱). در کنار تمام عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر سن ازدواج، قوانین نیز نقش مهمی بر رواج این ازدواج‌ها دارد. در واقع قوانین ایران بر امر تصمیم‌گیری والدین برای ازدواج فرزندان صحنه می‌گذارد و اجازه صریح دخالت در ازدواج فرزندان را به پدر و جد پدری او داده است (ر.ک: حسینی پویا، ۱۳۹۷). از آنجایی که جمعیت مورد مطالعه، ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خاص خود را دارد، تصمیم‌گیری‌های ازدواج زود هنگام در این منطقه را به صورت کیفی بررسی کنیم.

پیشینه تجربی

ازدواج زود هنگام، پیامدهای منفی بسیاری دارد که در مطالعات گذشته به آن اشاره شده است. یوسفی لبنی^۱ و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی عنوان کردند که مشکلات جسمی و روانی (بارداری و زایمان پرخطر، بیماری‌های جسمی، افسردگی و ناراحتی‌های عاطفی)، مشکلات خانوادگی (نارضایتی از زندگی زناشویی، تجربه مسئولیت زیاد، نداشتن استقلال در زندگی خانوادگی)، مشکلات اجتماعی (رفتارهای اجتماعی پرخطر، دسترسی نداشتن به خدمات اجتماعی و بهداشتی، انزوای اجتماعی، دسترسی نداشتن به شغل و فرصت‌های تحصیلی) و پیامدهای مثبت، از جمله دریافت حمایت‌های درون خانواده، بهبود شرایط زندگی و فرصت‌های پیشرفت و توانمندسازی از پیامدهای ازدواج زود هنگام است.

مجدی و همکاران (۱۴۰۲) نیز در پژوهشی، به خطر افتادن سلامتی جسمانی، فشار روانی ناشی از آمادگی نداشتن برای پذیرش نقش همسری و مادری، تداوم سنت‌های اجتماعی پشتیبان ازدواج زود هنگام، تجربه بیگانگی از خود در نقش همسری و در نهایت انزوای اجتماعی را پیامدهای ازدواج زود هنگام عنوان کردند.

زارعی محمودآبادی و زارعی (۱۴۰۰) در پژوهش خود به مواردی چون نقصان ارتباطی، عدم مسئولیت‌پذیری، فقدان صمیمیت زناشویی، نرسیدن به بلوغ اجتماعی-اخلاقی، آشفتگی روانی، مخاطرات و پیامدهای طلاق، چالش تحصیلی و مشکلات بین‌فردی به عنوان پیامدهای ازدواج زود هنگام اشاره داشته‌اند.

جوادیان و همکاران (۱۳۹۸) نیز از مشکلات مربوط به بارداری و زایمان سخت، ضعف مهارت‌های زندگی مشترک، خشونت جسمی و عاطفی، کمبود قدرت در منزل، احساس ناراضی‌تی از زندگی و بازماندن از رشد اجتماعی به عنوان پیامدهای ازدواج زود هنگام نام برده‌اند.

سویانتو^۱ و همکاران (۲۰۲۳) عنوان کردند دخترانی که زود ازدواج می‌کنند، نه تنها در معرض خطر مشکلات سلامتی قرار دارند، بلکه فرصت‌های تحصیلی و کاری محدودی نیز دارند. در برخی موارد، ازدواج زود هنگام نیز با احتمال خشونت شریک زندگی مرتبط است.

فن و کوسکی^۲ (۲۰۲۲) در نتایج تحقیق خود عنوان کردند زنانی که پیش از سن هجده سالگی ازدواج می‌کنند، در سنین پایین‌تر بچه‌دار می‌شوند و در مقایسه با کسانی که در هجده سالگی یا بعد از آن ازدواج می‌کنند، تعداد بیشتری بچه به دنیا می‌آورند. زنانی که در کودکی ازدواج کرده‌اند نیز در بیشتر موارد احتمال کمتری وجود دارد که در مراکز مراقبت‌های بهداشتی زایمان کنند. همچنین ازدواج کودکان، احتمال تجربه خشونت فیزیکی از طرف همسر را افزایش می‌دهد و احتمال استفاده از روش‌های پیشگیری از بارداری را کاهش داده، بارداری ناخواسته و خشونت جنسی را افزایش می‌دهد.

افویرا^۳ و همکاران (۲۰۱۷) نیز عنوان کردند که ازدواج زود هنگام دختران، پیامدهای

---

1. Suyanto
2. Fan & Koski
3. Efevbera

بین‌نسلی بر رفاه فرزندان دارد و از طریق ارتباط با سایر عوامل زمینه‌ای، اجتماعی-اقتصادی و بیولوژیکی، ازدواج زودهنگام سبب رشد و سلامت نامناسب کودک می‌شود. نصرالله^۱ و همکاران (۲۰۱۴) مطالعه‌ای درباره کنترل رفتاری خشونت همسر نسبت به زنان در پاکستان انجام داده‌اند. نتایج نشان داد که زنانی که در کودکی ازدواج کرده‌اند، خشونت خانگی بیشتری از جمله انواع خشونت فیزیکی و عاطفی را تجربه کرده‌اند.

گودا^۲ و همکاران (۲۰۱۳) نیز عنوان کردند که ازدواج کودکان به طور قابل توجهی با سابقه بارداری‌های پی‌درپی، ناباروری، استفاده نکردن از روش‌های مدرن پیشگیری از بارداری قبل از اولین زایمان، بارداری ناخواسته و استفاده از خدمات بهداشتی مادران مرتبط است. همچنین در زنانی که در دوره نوجوانی یا کودکی ازدواج کرده‌اند، در مقایسه با زنانی که در جوانی ازدواج کرده‌اند، پیامدهای منفی بیشتری دیده می‌شود. به طور کلی ازدواج کودکان، جنبه بسیار آسیب‌پذیری را در زمینه پیشگیری از بارداری و پیامدهای مرتبط با آن برای زنان به دنبال دارد.

نتایج مطالعه راج^۳ و همکاران (۲۰۰۹) نشان داد که ازدواج زودهنگام به طور چشمگیری با استفاده نکردن از داروهای ضد بارداری پیش از زایمان اول، باروری بالا (سه تولد یا بیشتر) و بارداری‌های مکرر زنان (بارداری مجدد در عرض سه ماه پس از زایمان) مرتبط بود.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که پدیده ازدواج زودهنگام، بیشتر در کشورهای آفریقایی و آسیایی رخ می‌دهد که مبتنی بر فرهنگ‌های سنتی است. ازدواج زودهنگام، پیامدهای منفی بسیاری را هم برای مادر و هم برای فرزندان به دنبال دارد. برجسته‌ترین پیامد ازدواج زودهنگام برای مادران، کاهش سلامت و پیامدهای منفی جسمی است. همچنین فشار روانی، طلاق، خشونت جسمی، عاطفی و جنسی، بارداری‌های پی‌درپی، ناباروری، استفاده نکردن از روش‌های مدرن پیشگیری از بارداری و بارداری ناخواسته از دیگر پیامدهای منفی ازدواج زودهنگام است که می‌تواند مشکلات جدی‌ای را برای زنان ایجاد کند.

1. Nasrullah

2. Godha

3. Raj

مبانی نظری

در نظریه سیستم‌های پین (۱۳۹۹)، ازدواج کودک، محصول روابط سیستم‌های گوناگون در جامعه است که می‌تواند افزایش یا کاهش پدیده کودک‌همسری را در پی داشته باشد؛ سیستم‌هایی چون خانواده، مدرسه، فرهنگ، محله، دین، قوانین و... که نقش بسیار مهمی در جامعه‌پذیری افراد، نقش‌پذیری و به طور خاص درونی کردن این پدیده دارند. نظریه سیستم‌ها، جامعه را به عنوان اجزای به هم پیوسته می‌بیند. این نظریه لازم می‌داند که رابطه میان اجزا را همانند رابطه میان یک سیستم و یا سیستم‌های دیگر اجتماعی بررسی کند. در نظریه سیستمی، ازدواج کودک به منزله تصمیمی صرفاً شخصی یا خانوادگی تحلیل نمی‌شود، بلکه محصول روابط سیستم‌های گوناگون در یک جامعه است که می‌تواند افزایش یا کاهش این پدیده را در پی داشته باشد. سیستم‌های خانواده، مدرسه، محله، فرهنگ، دین، سیاست، قوانین و... از جمله سیستم‌هایی هستند که می‌توانند در این پدیده دخیل باشند و تحلیل صحیح روابط این سیستم‌ها و تأثیر آن بر بروز ازدواج زودهنگام می‌تواند به روشن‌تر شدن زوایای این پدیده یاری رساند (ر.ک: پین، ۱۳۹۹).

نظریه سیستم‌ها بر تعاملات پیچیده و متقابل درون یک سیستم تأکید دارد. در زمینه ازدواج زودهنگام، این نظریه به نحوه تأثیرات بلندمدت ازدواج در زندگی فرد و خانواده می‌پردازد و بر این نکته تأکید می‌کند که ازدواج، یک رویداد نیست، بلکه فرآیندی پیچیده است که به تغییرات درون‌فردی و برون‌فردی منجر می‌شود.

فرهنگ قومی در برگیرنده شیوه کلی زندگی، زبان، ایده‌ها، اعتقادات، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری است. محققان به طور گسترده‌ای از مدل فرهنگی برای تبیین انواع متفاوت رفتار در میان گروه‌های قومی مانند مشارکت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، ازدواج و خانواده و رفتار باروری استفاده کرده‌اند. نظریه‌های فرهنگی بر نقش ارزش‌ها، هنجارها و نظام‌های هویتی و فرهنگی در شکل‌گیری الگوهای ازدواج و سایر رفتارهای جمعیتی تأکید دارند. در قالب این نظریه، فرضیه هنجاری- فرهنگی به عنوان تبیین جایگزینی برای فرضیه‌هایی ارائه شده است که بر نقش مستقل و معنی‌دار هنجاری‌های قومی و فرهنگی بر الگوهای ازدواج تأکید دارد و بر این باور است که هنجارها، آرمان‌ها و

اعتقادات قومی، عوامل تعیین کننده‌ای در الگوهای ازدواج هستند. فرضیه تبیین هنجاری که متکی بر ملاحظات خرده‌فرهنگی است، بیان می‌کند که الگوهای قومی متفاوت ازدواج، عمدتاً ناشی از تأثیر هنجارها و ارزش‌های قومی، خرده‌فرهنگی و بازتاب نفوذ میراث قومی-فرهنگی هستند. ارزش‌ها و هنجارهای منحصربه‌فرد قومی مربوط به ازدواج و تشکیل خانواده بیانگر تاریخ اعتقادات گروه‌های قومی بدون توجه موقعیت اقتصادی-اجتماعی آنهاست. بنابراین فرضیه هنجاری-قومی بر اهمیت نقش قومیت به عنوان عامل فرهنگی در تبیین الگوهای ازدواج، مشارکت سیاسی، اجتماعی و... تأکید دارد (ر.ک: عباسی شوازی و صادقی، ۱۳۸۴).

نظریه قومی-فرهنگی بر تأثیر فرهنگ و هویت قومی در رفتارهای فردی و اجتماعی تأکید دارد. در این چارچوب، ازدواج زودهنگام ممکن است به عنوان یک نهاد اجتماعی پذیرفته‌شده در برخی فرهنگ‌ها و اقوام باشد که در آن به علت ارزش‌های فرهنگی خاص، ازدواج در سنین پایین، راهی برای حفظ هویت فرهنگی یا امنیت اجتماعی دیده می‌شود. در نظریه مبادله، انسان دائماً درصدد بهره‌گیری از حداقل هزینه‌هاست. اصل جست‌وجوی پاداش‌های اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی در نهاد انسان نهفته است. طبق این نظریه، تصمیم‌گیری برای ازدواج، نوعی تصمیم به سرمایه‌گذاری است که در آن هزینه‌ها و دستاوردهای شخص ازدواج‌کننده در طول زمان واقعیت پیدا می‌کند. مضیقه ازدواج که یکی از عوامل مؤثر در افزایش سن ازدواج مطرح شد، از این رهیافت قابل تبیین است. با توجه به ترکیبات مبادله (عرضه و تقاضا) هرگاه در بازار ازدواج، تقاضا برای دختران، بیشتر از عرضه آن باشد، سبب می‌شود دختران در سنین پایین‌تری ازدواج کنند و برعکس هرگاه عرضه بیشتر از تقاضا باشد، سبب بالا رفتن سن ازدواج دختران می‌شود و این بازار عرضه و تقاضای ازدواج است که سن ازدواج را تعیین می‌کند. ملاحظه می‌شود که در تئوری مبادله انسان‌ها همواره به ارزیابی هزینه‌ها و منافع حاصل از ازدواج می‌پردازند. در جوامع سنتی (روستایی) و کمتر توسعه‌یافته فرزندان به‌ویژه فرزند دختر برای والدین، بیشتر نقش مصرف‌کننده و بار اضافی را دارد. بنابراین در شرایط سخت و تنگناهای اقتصادی، برخی خانواده‌ها به فکر ازدواج دخترشان می‌افتند تا از هزینه‌ها و بار اقتصادی خانواده بکاهند. در چنین شرایطی، پیش‌رسی ازدواج یا ازدواج زودهنگام افزایش می‌یابد (ر.ک: احمدی و رضایی، ۱۳۹۴).

نظریه مبادله بر اساس اصول اقتصادی و اجتماعی استوار است و به بررسی تعاملات افراد در قالب تبادل‌های اجتماعی می‌پردازد. در زمینه ازدواج زودهنگام، این نظریه می‌تواند به تحلیل نحوه مبادلات اقتصادی، اجتماعی و عاطفی میان دو طرف ازدواج پرداخته، این واقعیت را نشان دهد که ممکن است یکی از طرفین بیشتر از دیگری سود ببرد یا قربانی شود.

در یک جمع‌بندی می‌توان گفت که ازدواج زودهنگام به شدت تحت تأثیر عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی قرار دارد. این پدیده در جوامع مختلف ممکن است پیامدهای متنوعی داشته باشد که از منظر نظریه‌های سیستم‌ها، قومی- فرهنگی و مبادله قابل تحلیل است. نظریه سیستم‌ها بر پیچیدگی‌ها و تعاملات متعدد در زندگی فردی و اجتماعی تأکید دارد؛ نظریه قومی- فرهنگی بر نقش فرهنگ و هویت قومی در تعیین مسیر ازدواج و پیامدهای آن می‌پردازد و نظریه مبادله به تحلیل نابرابری‌ها و تبادلات اجتماعی در رابطه‌های زناشویی توجه دارد. در نهایت درک جامع از ازدواج زودهنگام نیازمند نگاهی چندبعدی است که به ابعاد فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و روانی این پدیده توجه کند.

روش‌شناسی پژوهش

موضوع مورد مطالعه در این پژوهش، پیامدهای ازدواج زودهنگام در میان زنان شهرستان اهواز است. بنابراین به علت درهم‌تنیدگی و ارتباط عمیق این مسئله با بستر اجتماعی- فرهنگی حوزه مطالعه از روش کیفی رویکرد پدیدارشناسی توصیفی- تفسیری برای این پژوهش استفاده شد تا تجربه‌های زنان از ازدواج زودرس کشف شود. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش، زنانی بودند که سابقه ازدواج سن زیر هجده سال را در شهر اهواز و روستاهای این شهر داشتند و برای دریافت خدمت به مراکز بهداشتی درمانی مراجعه نموده یا در سامانه سیب (سامانه یکپارچه سلامت بهداشتی) ثبت شده‌اند.

روش نمونه‌گیری این پژوهش، هدفمند بود و نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. بر این اساس برای دستیابی به اشباع نظری با ۲۲ زن مصاحبه انجام گرفت. ابزار جمع‌آوری داده‌های پژوهش، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود و محقق به گفت‌وگوی عمیق و ژرف با شرکت‌کنندگان درباره پدیده ازدواج زودهنگام پرداخت. برای ارزیابی

کیفیت نتایج کیفی، از معیارهای اعتمادپذیری یا قابلیت اعتماد^۱ لینکن و گوبا^۲ (۱۹۸۵) استفاده شد که شامل چهار معیار باورپذیری^۳، اطمینان‌پذیری^۴، تأییدپذیری^۵ و انتقال‌پذیری^۶ است.

مصاحبه‌ها ابتدا ضبط شد و سپس به روی کاغذ آمد. خود محقق نیز به عنوان ابزار تحقیق^۷ عمل نمود و حاصل مشاهدات، دیدگاه‌ها، کیفیت ایجاد ارتباط محقق و یادداشت‌های فنی محقق نیز جزء اطلاعات تحقیق بود. در تحلیل اطلاعات از الگوی تحلیل توصیفی- تفسیری سه‌مرحله‌ای اسمیت، شامل تولید داده‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها (مواجهه اولیه؛ خواندن و بازخوانی یک مورد، تشخیص و برچسب زدن به مقوله‌ها، فهرست کردن و خوشه‌بندی مقوله‌ها و ایجاد جدول خلاصه‌سازی) و تلفیق موردها (ر.ک: Smith et al, 2013) استفاده شد.

جدول ۱- ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه مورد مطالعه

ردیف	سن فعلی	تحصیلات	سن هنگام ازدواج	تعداد فرزندان	وضعیت تأهل
۱	۱۷	سوم راهنمایی	۱۵	ندارد	همسر دار
۲	۴۲	دوم راهنمایی	۱۵	۳	همسر دار
۳	۳۳	دوم راهنمایی	۱۶	۴	همسر دار
۴	۲۶	ابتدایی	۱۷	۳	همسر دار
۵	۱۹	دیپلمه	۱۸	۱	همسر دار
۶	۵۰	ابتدایی	۱۵	۴	همسر دار
۷	۲۸	سیکل	۱۴	۳	همسر دار
۸	۱۸	ششم	۱۶	ندارد	همسر دار
۹	۱۷	دوره راهنمایی	۱۵	باردار	همسر دار
۱۰	۱۹	دیپلم	۱۷	ندارد	همسر دار
۱۱	۲۸	دوره دبیرستان	۱۷	۲	همسر دار

1. Trustworthiness
2. Lincoln & Guba
3. Credibility
4. Dependability
5. Confirmability
6. Transferability
7. Researcher as an instrument

همسر دار	۳	۱۵	راهنمایی	۳۹	۱۲
همسر دار	۱	۱۵	بیسواد	۱۸	۱۳
بی همسر (فوت)	۶	۱۴	بیسواد	۵۵	۱۴
همسر دار	۲	۱۵	اول راهنمایی	۳۶	۱۵
همسر دار	۳	۱۵	چهارم	۳۵	۱۶
همسر دار	۳	۱۷	دوره ابتدایی	۳۹	۱۷
همسر دار	۴	۱۸	دیپلم	۴۳	۱۸
همسر دار	۴	۱۷	بیسواد	۵۰	۱۹
همسر دار	۳	۱۶	بیسواد	۴۱	۲۰
بی همسر (فوت)	۴	۱۵	ابتدایی	۳۸	۲۱
همسر دار	۳	۱۴	دوره ابتدایی	۲۹	۲۲

یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج به دست آمده از کدگذاری مصاحبه‌های انجام شده، پیامدهای ازدواج زودهنگام شامل ۶۳ مفهوم در قالب سیزده مقوله فرعی و دو مقوله اصلی دسته‌بندی شد که در جدول (۲) گزارش شده است.

جدول ۲- پیامدهای ازدواج زودهنگام

نداشتن استقلال در تصمیم‌گیری، عدم قطعیت در تصمیم‌ها، ناتوانی در تفکیک اختلافات و مشکلات، ناتوانی در شناسایی راه‌حل مشکلات، ناتوانی در مدیریت زندگی، نرسیدن به بلوغ و ثبات فکری در سن پایین	نداشتن قدرت تصمیم‌گیری و حل مسائل زندگی	روز آسیب‌ها و مشکلات مختلف برای زنان در زندگی زناشویی
مداخله خانواده‌ها در امور به بهانه پایین بودن سن زن و شوهر، دخالت در تربیت فرزندان، دخالت خانواده در امور مالی شوهر، اظهار نظر خانواده‌های همسر در کوچک‌ترین امور، اجبار خانواده‌ها به بچه‌دار شدن یا نشدن، نداشتن زندگی جدا و مستقل از خانواده شوهر	مداخله دیگران در زندگی به دلیل سن پایین دختر و پسر	
دید محدود در زندگی، ناتوانی در همسر داری، کم‌تحملی زن در زندگی، بی‌تجربگی در زندگی و تصمیم‌ها، خام بودن در رفتار و گفتار، ناتوانی در مقابله با مشکلات زندگی	فقدان شناخت و آگاهی از مسائل و مشکلات زندگی	

نداشتن آمادگی لازم برای فرزندپروری	ناتوانی در تحمل مشکلات فرزندان، بی‌حوصلگی در تربیت فرزندان، ناتوانی در تربیت فرزندان
نداشتن شناخت نسبت به نحوه تعامل با همسر و اطرافیان	ناتوانی در برقراری ارتباط مناسب با خانواده شوهر، مهارت پایین در ارتباط با اطرافیان، بی‌تجربگی در ارتباط با شوهر
مشکلات روحی	کم‌تحمل شدن در اختلافات با شوهر، غمگین بودن و دل‌زدگی از زندگی، افسردگی زن، فکر کردن به خودکشی، ناامیدی و ترس از آینده، فشار روحی بالا به دلیل سن پایین، نداشتن احساس خوشبختی
مشکلات جسمی	مشکلات و دردهای جسمی، مشکلات جسمی زایمان در سن پایین، پیری زودهنگام، ناباروری به دلیل ازدواج در سن پایین
تجربه ناخوشایند از رابطه جنسی به دلیل مشکلات روحی	تجربه بد از رابطه جنسی، ترس از رابطه جنسی، احساس درد و تألم در رابطه جنسی، ناتوانی در مدیریت رابطه جنسی
محقق: نشدن خواسته‌ها و علائق فردی	ناتوانی در ایجاد شرایط مناسب برای فرزندان و قربانی شدن آنان
	عدم امکان گذراندن دوران تحصیلی و داشتن شغل
	تجربه زودهنگام زندگی مشترک و حسرت تجربه‌های ویژه سن
	حسرت رفتارهای دوران بچگی، حسرت مسافرت با خانواده پدری در کودکی، حسرت خرید لباس‌های شیک، حسرت خوش‌گذرانی دوران مجردی
	نداشتن آسایش و فراغت خاطر
	حسرت زندگی آرام و بی‌دغدغه، آرزوی شرکت در کلاس‌های آموزشی، حسرت رفت‌وآمد با دوستان، ناکامی در رسیدن به اهداف شخصی، حسرت تأمین مایحتاج زندگی
	بی‌توجهی به ظاهر و بدن خود
بی‌توجهی به ظاهر و بدن خود	
به دلیل زایمان در سن پایین	

مقوله اول: بروز آسیب‌ها و مشکلات مختلف برای زنان در زندگی زناشویی

مقوله اصلی اول، بروز آسیب‌ها و مشکلات مختلف برای زنان در زندگی زناشویی است که شامل هشت مقوله فرعی است.

۱- نداشتن قدرت تصمیم‌گیری و حل مسائل زندگی

ازدواج زودهنگام سبب می‌شود تا دختران پیش از بلوغ فکری و کسب تجربه به زندگی مشترک وارد شوند که این موضوع سبب می‌شود تا این افراد در تصمیم‌گیری‌ها و حل مسائل زندگی با مشکل مواجه شوند. در این ارتباط، نمونه شماره (۲) می‌گوید:

«خانم که کم سن و سال باشه، درست نمی‌تونه تصمیم بگیره، قدرت و توانایی

تفکیک اختلافات و مشکلات رو نداره و راه‌حل‌های اونها رو هم بلد نیستش».

همچنین نمونه شماره (۱۴) می‌گوید:

«انسان در سن پایین دچار اشتباه می‌شود و تصمیمات نادرست می‌گیرد، که

بعداً راه فراری ندارد. زندگی زناشویی، هیچ چیزی جز تحمل درد و رنج نیست».

۲- مداخله دیگران در زندگی به دلیل سن پایین دختر و پسر

به دلیل پایین بودن سن پسر و دختر معمولاً در این ازدواج‌ها، خانواده شوهر در برخی مسائل دخالت می‌کنند. این دخالت‌ها ممکن است در کوچک‌ترین و شخصی‌ترین جنبه‌های زندگی زوج، مانند تعداد و زمان بچه‌دار شدن نیز اتفاق بیفتد. در این باره نمونه شماره (۷) می‌گوید:

«چون سنم کمه، به خودشون اجازه میدن تو زندگیم دخالت کنن.

دخالت‌های بقیه افراد خانواده در امورات زندگی به دلیل سن پایین دختر

انجام می‌گیرد».

۳- فقدان شناخت و آگاهی از مسائل و مشکلات زندگی

سن پایین دختران در ازدواج زودهنگام باعث می‌شود تا تجربه و دانش لازم را برای زندگی نداشته باشد و زندگی زناشویی و مسائل مربوط به آن برای وی ناآشنا و غریب باشد. در این ارتباط نمونه شماره (۱۵) می‌گوید:

«خیلی چیزها رو در زندگی بلد نبودم. چندین سال طول کشید تا بتونم

دور و بر خودم رو بشناسم، بفهمم چه چیزی و لازم دارم که یادش بگیرم.

دختران معمولاً بدون تحصیلات دانشگاهی و با دید محدود، زندگی را

شروع می‌کنند و از اطراف خود، شناختی ندارند».

همچنین نمونه شماره (۱۷) می‌گوید:

«اگر برگردیم، در سن هجده به بعد ازدواج می‌کردم، چون خیلی از انتخاب‌هایی که گرفتم، از سر بچگی بود و دوست نداشتم دوباره تکرار بشن. خیلی کارهایی که کردم و تصمیماتی که گرفتم، بچه‌گونه بوده، مال این بود که تجربه نداشتم، بلد نیستم».

۴- نداشتن آمادگی لازم برای فرزندپروری

ازدواج زودهنگام اغلب با فرزندآوری در سنین پایین همراه است که باعث می‌شود زن در اکثر موارد، آمادگی لازم را برای فرزندپروری نداشته باشد. در این ارتباط، نمونه شماره (۲۱) می‌گوید:

«آدم بچه‌های خودشو خوب نمیتونه تحمل کنه، مشکلات بچه‌هاشو خوب نمیتونه حلای کنه و بچه‌ها رو نمیتونه تحمل کنه، یه جورایی کم‌طاقت و بی‌حوصله میشه و بچه درست تربیت نمیشه».

نمونه شماره (۲۲) نیز می‌گوید:

«بچه‌داری بعد از ازدواج خیلی سخته. اصلاً نباید زود بچه‌دار شد. باید زندگی رو دید و کمی زمان بگذره. شاید سن نوزده‌سالگی ازدواج می‌کردم که بتونم بهتر بچه‌ها رو تحمل کنم».

۵- نداشتن شناخت نسبت به نحوه تعامل با همسر و اطرافیان

ارتباط با همسر و خانواده همسر و اطرافیان، یکی از جنبه‌های مهم در زندگی مشترک است که در ازدواج زودهنگام به دلیل پایین بودن سن زن، او شناخت و تجربه کافی را در این حوزه ندارد و سبب مشکلات مختلف برای او در تعامل و ارتباط می‌شود. در این ارتباط، نمونه شماره (۱۱) می‌گوید:

«نمی‌تونستم ارتباط صحیح و درست بین خودم و خانواده همسرم ایجاد کنم. خب چیزی بلد نبودم، مهارتی نداشتم. نمی‌دونستم چه جوری با اطرافیانم رفتار کنم، یا چه جوری شوهرم رو جذب خودم کنم، چه جوری از من حرف‌شنوی داشته باشه».

همچنین نمونه شماره (۱۰) می‌گوید:

«اکثر دخترا هنوز بلد نیستن چه جورى با شوهر و خونوادش رفتار کنن و به اصطلاح زندگیشونو مدیریت کنن؛ زندگى و روابط را در سن بالاتر بهتر مى‌شود مدیریت کرد. در برقرارى ارتباط با اطرافیان دچار مشکل مى‌شود، حتى در برقرارى ارتباط با همسر».

۶- مشکلات روحی

فشارهای ناشی از زندگى مشترک که در سن پایین بر زنان تحمیل مى‌شود، سبب بروز مشکلات روحی جدی در این افراد مى‌شود. این مشکلات گاهى به‌عمد و از سوى خانواده شوهر بر زن تحمیل مى‌شود. در این ارتباط، نمونه شماره (۱) می‌گوید:

«دائماً ناراحتم، کم‌تحمل شدم، دیگه کاسه صبرم لبریز شده و همیشه با همسر دعا مى‌کنم؛ همیشه غمگینم و دلم گرفتس. نه تفریحى، نه مسافرتى، هیچ جایی هم نمى‌تونم برم. خب آدم همش کار خونه و جر و بحث مادر شوهر و خواهرشوهر، خب حوصلش سر میره».

همچنین نمونه شماره (۵) می‌گوید:

«الله خیلی وقتا دلم بی‌خودى مى‌گیره؛ دوست دارم گریه کنم. دلم مى‌گیره، افسرده و دل‌مرده شدم. خیلی خیلی غمگینم. دوست دارم خودمو بکشم و از این عذاب راحت بشم».

۷- مشکلات جسمی

ازدواج در سن پایین و بچه‌دار شدن در این سن در کنار فشارهای کارى که به سبب زندگى مشترک و ازدواج بر زن وارد مى‌شود، سبب مى‌شود تا برای زنانى که در سن پایین ازدواج کردند، مشکلات جسمی زیادى ایجاد شود. در این مورد، نمونه شماره (۱۸) می‌گوید:

«باردارى در سن کم، خیلی سخته و خطرناکه؛ ناتوانى جسمى داره. دختر کم‌سن و سال، فشارى که بهش وارد میشه، زایمان‌ها و بارداری‌ها و شب‌نخوابیدن‌ها، خب اینجورى اذیت میشه، فشار خونم بالاست و رحمم رو برداشتم».

نمونه شماره (۱۲) نیز می‌گوید:

«زن، هزار و یه‌جور بیماری و درد می‌گیره. من لک صورت، سیاه شدن دور چشم، پوستم سیاه شده، چاق و بدفرم شدم، تپش قلب، سردرد شدید و معده‌درد شدید دارم».

۸- تجربه ناخوشایند از رابطه جنسی به دلیل مشکلات روحی

برقراری ارتباط جنسی در سن پایین سبب می‌شود تا زن از این ارتباط، تجربه خوشایندی نداشته باشد و این تجربه با درد و ترس همراه باشد. در این ارتباط، نمونه شماره (۳) می‌گوید:

«همیشه تجربه‌ام از رابطه جنسی بد بوده، علاقه‌ای به این رابطه ندارم، به اینکه به من نزدیک بشه. خب تا یه حدودی تأثیر همون جروبحث روزانه-مون هستش که روی علاقه‌ام تأثیر می‌ذاره. یه بخشیش هم ترس از رابطه جنسی و احساس درد و تألم».

نمونه شماره (۱۷) نیز می‌گوید:

«تجربه‌ام از مسائل جنسی جالب نبود. اصلاً شوهرم نمیدونه من از چه رفتاری خوشم میاد، از چه چیزی بدم میاد. یه جورایی بچه‌اس هنوز. از نظر جسمی، تأثیر خاصی نداشته؛ از نظر روحی خب احساس خلأ می‌کنم. میدونی واقعیتش حسودی شوهرها و زندگی خانمایی رو می‌کنم که می‌رم براشون تو خونه‌ها کار کنم. اصلاً این باعث شده بیشتر از شوهرم زده بشم».

مقوله دوم: محقق نشدن خواسته‌ها و علایق فردی

مقوله اصلی بعدی، محقق نشدن خواسته‌ها و علایق فردی است که شامل پنج مقوله فرعی است.

۱- ناتوانی در ایجاد شرایط مناسب برای فرزندان و قربانی شدن آنان

ازدواج زودهنگام و فرزندآوری در سنین پایین سبب می‌شود تا زن، توانایی مدیریت صحیح زندگی را نداشته باشد و فرزندان این افراد نیز دچار آسیب شوند. در این ارتباط، نمونه شماره (۱۴) می‌گوید:

«ای کاش می توانستم درآمد خانوادگی ام را بالا ببرم، تا بگذارم خوب درس بخوانند، همگی تحصیلات عالی پیدا کنند و شغل خوبی پیدا کنند و مجبور نباشم دخترم رو زود شوهر بدهم و آنها هم قربانی ازدواج من و مشکلات مادی ازدواج من شدند».

نمونه شماره (۱۶) نیز می گوید:

«پسرم فدای اشتباه من و وضعیت زندگی منم شد. او بدبخت، مجبور با نامادری زندگی کنه، ولی من دیگه توان ادامه رو نداشتم. من همیشه دغدغه و فکرم درگیر زندگی و پسرم بود. من از همسر اولم جدا شدم، اما کماکان به فکرِ پسرم هستم».

۲- عدم امکان گذراندن دوران تحصیلی و داشتن شغل

اغلب زنانی که در سن پایین ازدواج کرده اند، قادر به ادامه تحصیل نبوده اند و به همین دلیل قادر به داشتن شغل رؤیایی خود نبوده اند. در این ارتباط، نمونه شماره (۱۹) می گوید:

«علاقه زیادی به درس و مدرسه داشتم. دوست داشتم درس بخونم، دیپلم بگیرم و وارد دانشگاه بشم. دوست داشتم مثل خانم های تحصیل کرده برای خودم درس بخونم و وارد اجتماع بشم. خیلی دوست داشتم پزشک شوم و استعداد زیادی دارم؛ ولی نه تنها پزشک نشدم، بلکه مانع پیشرفت در همه حیطه ها شد. درگیر شدن با مسائل خانواده و زندگی، انسان را از پیشرفت تحصیلی و شغلی و شکوفایی استعدادها، قدری دور می کند».

همچنین نمونه شماره (۱۸) می گوید:

«دوست داشتم با مدرکم کار پیدا کنم و روی پای خودم ایسم. من شغل معلمی رو خیلی دوست داشتم و کارکردن با بچه ها رو دوست دارم. به خاطر بی مدرکم حتی نشد داخل یه مهدکودک کار کنم. هر جا رفتم فقط شغل خدماتی و نظافتچی بهم دادن».

۳- تجربه زود هنگام زندگی مشترک و حسرت تجربه های ویژه سن

با ازدواج زود هنگام، زنان خیلی زود زیر بار مسئولیت های زندگی مشترک قرار

می‌گیرند و نمی‌توانند مانند افرادی که ازدواج نکرده‌اند، تجربه‌های لذت‌بخش نوجوانی و جوانی را تجربه نمایند. نمونه شماره (۱۳) در این ارتباط می‌گوید:

«دوست داشتم بچگی کنم. با خونواده‌ام مسافرت برم. دوست داشتم شادی کنم و خوش بگذرونم. جوونی نکردم و خوش نگذروندم و خیلی زود تبدیل به یه خانم جاافتاده شدم».

نمونه شماره (۱۴) نیز می‌گوید:

«دوست داشتم بخرم، بیوشم، درسم رو بخونم، خوب بخوابم، با پدر و مادرم برم تفریح و گردش و مسافرت، با خواهر برادرانم بریم جاهای مختلف».

۴- آسایش و فراغت خاطر نداشتن

بیشتر زنانی که در سن پایین ازدواج می‌کنند، بیان می‌کنند که به دلیل مشکلات زیادی که در زندگی مشترک از سن پایین تجربه کرده‌اند، در زندگی آسایش نداشته‌اند و قادر به انجام کارهای مورد علاقه خود در زندگی نبوده‌اند. در این ارتباط، نمونه شماره (۳) می‌گوید:

«دوست داشتم دوره‌های آموزشی برم، مثل خیاطی و گلدوزی؛ کلاس‌های مختلف برم، باشگاه برم. کاش آزاد بودم با دوستی، کسی رفت‌وآمد می‌کردم. دوست دارم یه دل سیر بخوابم و دغدغه چیزی رو نداشته باشم».

نمونه شماره (۷) نیز می‌گوید:

«دوست داشتم زندگی آرام و بی‌دغدغه‌ای داشته باشم، جوونی کنم و به دل خودم برسم. (می‌خواستم آزاد باشم و چیزهایی رو که دوست دارم بخرم، راحت بخوابم راحت بخورم)».

۵- بی‌توجهی به ظاهر و بدن خود

زنانی که در سن پایین ازدواج می‌کنند، اغلب در سنین بالاتر از وضعیت بدنی خود ناراضی هستند. آنها احساس می‌کنند که زود پیر شده‌اند و اندام آنها در گذر زمان، دیگر جذابیتی ندارد. آنها بیان می‌کنند که در سنین پایین، آگاهی مراقبت از زیبایی خود را نداشته‌اند. در این ارتباط، نمونه شماره (۱۵) می‌گوید:

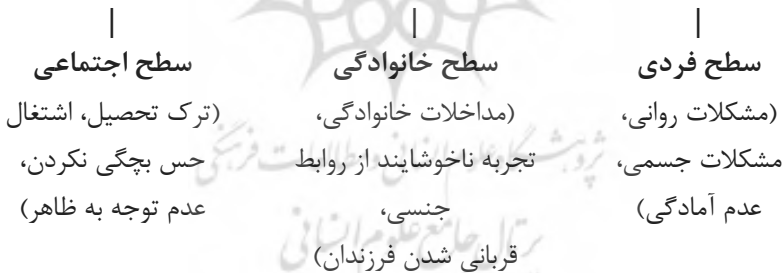
«اگر فکر الانو داشتم، می‌تونستم بیشتر به خودم برسم و بیشتر به خودم

فکر کنم. تو اون سن نمی‌دونستم چه کار باید بکنم که پوستم خراب نشه یا پوست بدنم و شکمم چروک نشه؛ دلم میخاد هیکل و اندامم مثل دوران مجردیم باشه».

نمودار مدل پارادایمی

در زیر، مدل پارادایمی تحقیق حاضر ارائه شد. در این مدل، عوامل بیرونی و درونی (از قبیل فرهنگ، جامعه و شرایط اقتصادی) بر هر یک از این سطوح تأثیر می‌گذارد و در نهایت منجر به پیامدهایی می‌شود که می‌تواند در ابعاد مختلف زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی نمود یابد. این مدل نشان می‌دهد که ازدواج زودهنگام نه تنها بر وضعیت فردی زنان تأثیرگذار است، بلکه پیامدهای آن به سطح خانوادگی و اجتماعی نیز سرایت می‌کند و در نهایت می‌تواند بر کیفیت زندگی زنان و وضعیت اجتماعی آنها تأثیر منفی بگذارد.

فرهنگ، شرایط اجتماعی و اقتصادی

پیامدهای بلندمدت
(کاهش کیفیت زندگی، آسیب‌های اجتماعی)

بحث و نتیجه‌گیری

با نگاهی اجمالی به مبانی نظری ارائه‌شده می‌توان استنتاج نمود که کشور ایران به عنوان یک کشور در حال توسعه در همه ابعاد به‌ویژه ابعاد اجتماعی و فرهنگی دچار

ضعفها و نواقص بسیاری است؛ به طوری که مهم‌ترین معیارهای مدرنیزاسیون شامل فردمحوری، گسترش فرصت‌های تحصیلی، تغییرات در نیروی کار و فعالیت‌های شغلی، اشتغال زنان، بهبود موقعیت زنان، گسترش تحصیلات عمومی و ازدواج‌های با انتخاب آزاد و تشکیل خانواده در سنین بالاتر، همچنان در مناطقی از کشور شکل نگرفته است و جوامع به طور سنتی همراه با ارزش‌ها، آداب و رسوم خاص و تفکرات قالبی اداره می‌شود.

از جمله عواملی که زنان از آن ابراز نارضایتی کرده‌اند، ناآگاهی و بی‌تجربگی در سن پایین، نسبت به زندگی زناشویی است. در این مطالعه، زنان بیان نموده‌اند که از شرایط خود ناراضی‌اند، زیرا علاقه‌ای به شوهر خود ندارند و دوست داشتند با انتخاب خود و بدون اجبار و اصرار، با فرد مورد علاقه خود ازدواج می‌کردند. در این ارتباط، قیومی لاری (۱۳۹۸) عنوان می‌کند که اجبار به ازدواج، پذیرش اجباری شرایط و حاکمیت رسوم از پیامدهای ازدواج زودهنگام است. شغل مرد به دلیل نداشتن تحصیلات بالا، مناسب نیست و درآمد مرد برای تأمین مخارج زندگی کافی نیست. در مواردی، وجود اختلاف سنی با همسر، نارضایتی‌هایی را برای زن ایجاد کرده است. به عقیده آنان، مردان مسن، بی‌حوصله و کم‌طاقت هستند و مردان جوان، ناپخته و بی‌تجربه‌اند.

تمامی افراد، تجربه زندگی با خانواده شوهر را داشته، معتقدند که مادرشوهر (در مواردی خواهر شوهر)، حتی در جزئی‌ترین مسائل زندگی‌شان مداخله می‌کنند و آنان را وادار به انجام کارهای سنگین و دور از توان می‌کنند و حتی رفتارهای توهین‌آمیز و تحقیرکننده با آنها دارند. از این‌رو زنان، خواهان زندگی مستقل و حتی دور از دسترس خانواده شوهر هستند. همچنین به گفته آنها، درگیری زیاد با مسائل زندگی (زایمان‌های متعدد، نظافت، آشپزی، بچه‌داری و پرورش فرزند)، فرصت استراحت، تفریح و رسیدگی به خود را به آنان نمی‌دهد. آنها همواره در طول زندگی پرمشقت خود باید مطیع و تابع اوامر شوهر و خانواده شوهر باشند و زن، هیچ عزت و احترامی ندارد. بر اساس گفته‌ها می‌توان بیان نمود که زنان به دلیل فرصت نداشتن بعد از ازدواج و اجازه ندادن شوهر، امکان پیگیری علایق خود همانند ادامه و تکمیل فرایند تحصیل را ندارند و این موضوع، امکان یافتن شغل مناسب و کسب استقلال مالی را از زن سلب می‌کند.

زنان همواره به صورت‌های مختلف بیان نموده‌اند که برای زندگی خود، هیچ قدرت

انتخاب و اختیاری ندارند و همواره نادیده گرفته می‌شود. در هر مقطعی از زندگی‌شان، افراد دیگر (بزرگ ایل، پدر، شوهر، پدرشوهر، برادر شوهر) برای آنان تصمیم می‌گیرند. زمانی که در خانه پدری هستند، به دلیل آداب و رسوم اشتباه و قدیمی برای پیشگیری (از) یا رفع مشکل، دختر باید ازدواج کند و افراد تصمیم‌گیرنده به عواقب احتمالی تصمیمشان برای دختر بی‌توجه‌اند. زمانی که او را شوهر می‌دهند، باید شرایط زندگی را با تمام سختی‌ها و مصائب، تحمل و حفظ کند؛ زیرا همواره از زن انتظار سازش و تحمل نامایمات زندگی مشترک دارند و جدایی از همسر، مورد پسند طایفه نیست و در صورت ناسازگاری، مرد اجازه دارد همسر دیگری اختیار کند و هرگونه رفتار ناشایستی با او داشته باشد.

در این ارتباط، فرهنگد و همکاران (۱۳۹۹) عنوان می‌کنند که ازدواج در سنین پایین، زنان را با بی‌قدرتی در زمینه فردی و تعاملی در روابط زناشویی روبه‌رو می‌کند و کنش آنان در مقابل مسئله بی‌قدرتی به شکل پنهان‌کاری، طلاق، سازگاری و سکوت اجباری رخ می‌دهد. دست و پنجه نرم کردن با مشکلات مختلف در طول زندگی موجب بروز بیماری‌های روانی و جسمی در زنان شده است. بنابراین در این نوع زندگی‌های ایلی، تنها زن است که تمامی حقوق فردی و اجتماعی‌اش نادیده گرفته می‌شود.

مطابق با گفته‌های مصاحبه‌شونده‌ها، دختران در سنین پایین در اخذ تصمیم‌گیری درست و حل مسائل زندگی به‌شدت ناتوان هستند و این امر موجب می‌شود که دیگران در زندگی آنان مداخله کنند. همچنین آنها در این سن، توان جسمی و روانی لازم برای پرورش فرزند ندارند و قادر به درک مشکلات فرزندان نیستند. در نحوه تعامل و ارتباط نیز با مشکل مواجه‌اند و شناختی از برقراری رابطه درست و مؤثر با شوهر و اطرافیان ندارند. مجدوی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهش خود به نداشتن آمادگی در پذیرش نقش همسری و مادری و زارعی محمودآبادی و زارعی (۱۴۰۰) به مواردی چون نقصان ارتباطی، عدم مسئولیت‌پذیری به عنوان پیامدهای ازدواج زود هنگام اشاره داشته‌اند.

زنان اذعان داشتند که بچه‌هایشان نیز تاوان مشکلاتی را که گریبان‌گیر آنان شده، می‌دهند و زندگی خوب و خوش را تجربه نمی‌کنند؛ زیرا فرزندان شاهد بدبختی مادرشان، اختلافات والدین و مشکلات مالی هستند. افوبرا^۱ و همکاران (۲۰۱۷) نیز

عنوان کردند که ازدواج زودهنگام دختران، پیامدهای بین‌نسلی بر رفاه فرزندان دارد و از طریق ارتباط با سایر عوامل زمینه‌ای، اجتماعی-اقتصادی و بیولوژیکی، ازدواج زودهنگام سبب رشد و سلامت نامناسب کودک می‌شود. اغلب آنان، فراهم نشدن شرایط برای طی کردن دوران تحصیلی و شاغل بودن در حرفه‌ای مناسب و مورد علاقه خود را از معایب ازدواج زودهنگام عنوان کرده‌اند.

از دیگر موارد مطرح شده به‌عنوان معایب ازدواج زودهنگام، نگذراندن تجارب ویژه سن یک دختر نوجوان و جوان (مانند بچگی کردن، گردش، تفریح و خوشی کردن، با دوستان وقت گذراندن) و به سرعت وارد مسائل دوران بزرگسالی شدن (مانند زایمان و بارداری) است. پوراابراهیم و کلابه (۱۳۹۷) نیز عنوان کرد که محرومیت از کودکی به دنبال مادری زودرس، نداشتن آمادگی روانی برای مادری و تجربه آسیب جسمی ناشی از مادری زودهنگام از جمله پیامدهای منفی ازدواج زودهنگام است.

جوادیان و همکاران (۱۳۹۸) در این ارتباط عنوان می‌کنند که بازماندن از رشد اجتماعی از پیامدهای ازدواج زودهنگام است. دختران هنگام ازدواج تقریباً هیچ آسایشی و آزادی خاطری ندارند و حتی تجربه خواب راحت و کافی را ندارند و نیز نمی‌توانند به فکر ظاهر و اندام خود باشند. همچنین آنها به شدت احساس بی‌قدرتی می‌کردند، زیرا همواره دیگران در تمام مراحل زندگی برای آنها تصمیم می‌گیرند و هیچ اختیاری ندارند و همیشه باید مطیع باشند. می‌توان اینگونه استنباط نمود که زمینه‌های فرهنگی، شامل فرهنگ فراگیر ازدواج‌پرستی و مردسالاری، نقش بسیار مهمی در ازدواج زودهنگام دختران در شهرستان اهواز دارد.

مشارکت‌کنندگان همواره از مداخله‌های خانواده‌ها در زندگی‌شان گلایه داشتند و آن را مسبب بسیاری از مشکلات زندگی زنانشویی می‌دانستند. این زنان در طول زندگی، تجربه زندگی با خانواده شوهر داشتند و بسیاری حتی با گذشت چند سال از زندگی مشترک هنوز مستقل نشده بودند و تحمیل وظایف سنگین و زیاد توسط مادرشوهر در خانه، آنان را به شدت رنج می‌داد. اغلب آنها از جانب شوهر یا خانواده شوهر (مادرشوهر و خواهر شوهر) آسیب‌های روحی و جسمی بسیاری دیده بودند و احساس خوشبختی نمی‌کردند.

یوسفی لبنی و همکاران (۲۰۲۳) در پژوهشی عنوان کردند که مشکلات جسمی و روانی، یکی از پیامدهای ازدواج زودهنگام در زنان است. در این نوع جامعه قومیتی مانند

یک میدان نبرد، برخی سلطه‌گر (بزرگان قوم و مردان) و برخی تحت سلطه‌اند (زنان و کودکان). سلطه‌گر با بهره‌گیری از آداب و رسوم و قواعد و ارزش‌های درونی‌شده و استفاده از سرمایه‌های اقتصادی و نمادین، سعی بر حفظ موقعیت خود می‌کند. در جامعه سنتی- قومیتی، دختران کنشگر بر اساس عادت‌واره‌های درونی‌شده که از طریق کنش متقابل اجتماعی با تکرار و تقلید شکل گرفته، اقدام به کنش‌های سنتی و ارزشی و فرمان‌بری می‌کنند و ناآگاهانه و به اجبار برای پیروی از سنن اجتماعی قوم خود، به ازدواج زود هنگام تن می‌دهند. سنت ازدواج زود هنگام دختران دارای ارزشی است که دختر (کنشگر) بدون اعتنا به پیامدهای قابل پیش‌بینی عمل، بدون چون چرا خود را مکلف به رعایت آن می‌کند تا در خدمت یک هدف و آرمان که از آداب و رسوم فرهنگ بومی نشأت گرفته، باشد.

پیشنهادها

- آموزش و اطلاع‌رسانی درباره پیامدهای ازدواج زود هنگام (برای دانش‌آموزان، والدین و...) در مدارس و دانشگاه‌ها و رسانه‌های محلی.
- تقویت برنامه‌های حمایتی برای زنان و دختران آسیب‌دیده (مشاوره‌های روان‌شناختی، کمک‌های مالی و آموزشی و...)
- ارتقای دسترسی به خدمات بهداشتی درمانی و روان‌شناختی (خدمات بهداشتی، مشاوره پیش از ازدواج در زمینه سلامت جنسی، جسمی و روانی اجتماعی)
- ترویج الگوی اجتماعی مثبت و تغییر نگرش‌های فرهنگی، همکاری با نهادهای دینی، فرهنگی و اجتماعی برای تغییر باورها (همکاری با روحانیون، رهبران و معلمان محلی)

منابع

- احمدی، کامیل (۱۴۰۰) «چالش‌های ازدواج زود هنگام در ایران از منظر حقوقی و دینی»، مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی (دانشگاه تاکستان)، سال هفتم، شماره ۲، صص ۲۸-۵۱.
- احمدی، وکیل و انیس رضایی (۱۳۹۴) «بررسی پیش‌رسی ازدواج در استان‌های کشور طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰»، فصلنامه جمعیت، سال بیست‌ودوم، شماره ۹۳-۹۴، صص ۸۱-۹۴.
- افتخارزاده، سیده زهرا (۱۳۹۴) «تجربه زیسته زنان در ازدواج زود هنگام»، پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، سال دوم، شماره ۳، صص ۱۰۸-۱۵۶.
- پوراابراهیم، گل و خاطره کلایه (۱۳۹۷) پدیدارشناسی مادری زنان دارای تجربه ازدواج زود هنگام در قوم شاهینوند، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته جامعه‌شناسی، استاد راهنما امیر رستگار خالد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد.
- پین، مالکوم (۱۳۹۹) نظریه نوین مددکاری اجتماعی، ترجمه طلعت الهیاری و اکبر بخشی‌نیا، چاپ دوم، تهران، دانژه.
- برناردز، جان (۱۳۸۸) درآمدی به مطالعات خانواده، ترجمه حسین قاضیان، چاپ دوم، تهران، نی.
- جوادیان، سید رضا و دیگران (۱۳۹۸) «زمینه‌ها و پیامدهای ازدواج زود هنگام دختران ۱۳ تا ۱۶ ساله (شهرستان اردکان، یزد)»، مجله مطالعات اجتماعی ایران، سال سیزدهم، شماره ۴، دومین ویژه‌نامه یزد، صص ۳۱-۵۴.
- چنانی، فاطمه و دیگران (۱۴۰۱) «بررسی علل و آسیب‌های کودک‌همسری»، مطالعات فرهنگ و هنر، سال هفتم، شماره ۱، صص ۱۰۵-۱۱۴.
- حسینی پویا، سید محسن (۱۳۹۷) «کودک‌همسری»، وکیل مدافع، سال هشتم، شماره ۱۷، صص ۱۱-۱۶.
- زارعی محمودآبادی، حسن و فاطمه زارعی (۱۴۰۰) «علل و پیامدهای ازدواج زود هنگام و وقوع کودک‌همسری در دانش‌آموزان دختر استان یزد (طلاق دانش‌آموزی): مطالعه داده بنیاد»، طلوع بهداشت، سال بیستم، شماره ۳، صص ۲۷-۱۲.
- شهریاری، مرضیه و معصومه باقری (۱۴۰۲) «پدیدارشناسی تجربه زیسته کودک- زنان ازدواج کرده در حوزه هنجارهای اجتماعی و ازدواج زود هنگام»، مطالعات زن و خانواده، سال یازدهم، شماره ۲، صص ۱۲۴-۱۵۶.
- عباسی شوازی، محمدجلال و رسول صادقی (۱۳۸۴) «قومیت و الگوهای ازدواج در ایران»، پژوهش زنان، سال سوم، شماره ۱، صص ۲۵-۴۷.

- فرهمند، مهناز و دیگران (۱۳۹۹) «واکاوی تجارب زناشویی کودک همسری: درهم آمیختگی عاطفی-فکری و بی قدرتی»، پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، شماره ۱۷، صص ۱۱۵-۱۴۵.
- مجدی، علی‌اکبر و دیگران (۱۴۰۲) «تجربه زیسته زنان از پدیده ازدواج زودهنگام: یک بررسی کیفی»، خانواده‌پژوهی، سال نوزدهم، شماره ۲، صص ۱۹۷-۲۱۵.
- موسوی، زینب و دیگران (۱۳۹۹) «بررسی فقهی- حقوقی سن ازدواج در حقوق ایران»، مطالعات زن و خانواده، سال هشتم، شماره ۳، صص ۹-۲۸.
- نجفی اصل، زهره (۱۴۰۱) «مطالعه کیفی سلامت اجتماعی زنان کودک‌همسر (مطالعه موردی: شهر اهواز)»، زن و جامعه، سال سیزدهم، شماره ۵۰، صص ۱۹۷-۲۱۲.

- Arthur, M., Earle, A., Raub, A., Vincent, I., Atabay, E., Latz, I., ... & Heymann, J. (2018) Child marriage laws around the world: Minimum marriage age, legal exceptions, and gender disparities. *Journal of women, politics & policy*, 39(1), 51-74.
- Azimi, K. (2020) The trend of girl child marriage in Iran based on national census data. *Sexual and reproductive health matters*, 28(1), 1820655.
- Efevbera, Y., Bhabha, J., Farmer, P. E., & Fink, G. (2017) Girl child marriage as a risk factor for early childhood development and stunting. *Social Science & Medicine*, 185, 91-101.
- Fan, S., & Koski, A. (2022) The health consequences of child marriage: a systematic review of the evidence. *BMC public health*, 22(1), 309.
- Godha D, Hotchkiss DR, Gage AJ. (2013) Association between child marriage and reproductive health outcomes and service utilization: a multi-country study from South Asia. *J Adolesc Health*. May;52(5):552-8. doi: 10.1016/j.jadohealth.2013.01.021. PMID: 23608719.
- Hajihassani, M., & Sim, T. (2019) Marital satisfaction among girls with early marriage in Iran: Emotional intelligence and religious orientation. *International journal of adolescence and youth*, 24(3), 297-306.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985) *Naturalistic inquiry*. sage.
- Mensch, B. S., Soler-Hampejsek, E., Kelly, C. A., Hewett, P. C., & Grant, M. J. (2014) Challenges in measuring the sequencing of life events among adolescents in Malawi: a cautionary note. *Demography*, 51(1), 277-285.
- Nasrullah, M., Muazzam, S., Bhutta, Z. A., & Raj, A. (2014) Girl child marriage and its effect on fertility in Pakistan: findings from Pakistan Demographic and Health Survey, 2006–2007. *Maternal and child health journal*, 18, 534-543.
- Prakash, R., Beattie, T. S., Javalkar, P., Bhattacharjee, P., Ramanaik, S., Thalinja, R., ... & Isac, S. (2019) The Samata intervention to increase secondary school completion and reduce child marriage among adolescent girls: results from a cluster-randomised control trial in India. *Journal of global health*, 9(1).
- Raj, A., Saggurti, N., Balaiah, D., & Silverman, J. G. (2009) Prevalence of child marriage and its effect on fertility and fertility-control outcomes of young

- women in India: a cross-sectional, observational study. *The Lancet*, 373(9678), 1883-1889.
- Santhya, K. G., & Jejeebhoy, S. J. (2015) Sexual and reproductive health and rights of adolescent girls: Evidence from low-and middle-income countries. *Global public health*, 10(2), 189-221.
- Sezgin, A. U., & Punamäki, R. L. (2020) Impacts of early marriage and adolescent pregnancy on mental and somatic health: the role of partner violence. *Archives of women's mental health*, 23(2), 155-166.
- Smith, J. A., Flowers, P., & Osborn, M. (2013) Interpretative phenomenological analysis and the psychology of health and illness 1. In *Material discourses of health and illness* (pp. 68-91). Routledge.
- Suyanto, B., Sugihartati, R., Hidayat, M. A., Egalita, N., & Mas'udah, S. (2023). The causes and impacts of early marriage: the ordeal of girls in East Java, Indonesia. *Sociologia, Problemas e Práticas*, 71-94.
- Tisdall, E. K. M., & Cuevas-Parra, P. (2020) Challenges for children's participation: Child activism for ending child marriage. *Children and Youth Services Review*, 108, 104568.
- Unicef (2020) global databases-Child marriage is a violation of human rights, but is all too common, Retrieved from: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/>
- UNICEF. (2022) Global database- Child marriage, Retrieved from <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-marriage/>. Wang, Y., & Qiao, J. (2020) Trends and social determinants of adolescent marriage and fertility in China. *The Lancet Global Health*, 8(7), e873-e874.
- Yoosefi Lebni, J., Solhi, M., Ebadi Fard Azar, F., Khalajabadi Farahani, F., & Irandoost, S. F. (2023) Exploring the consequences of early marriage: a conventional content analysis. *INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*, 60, 00469580231159963.

پژوهش‌های علوم انسانی و مطالعات زنان
پرتال جامع علوم انسانی